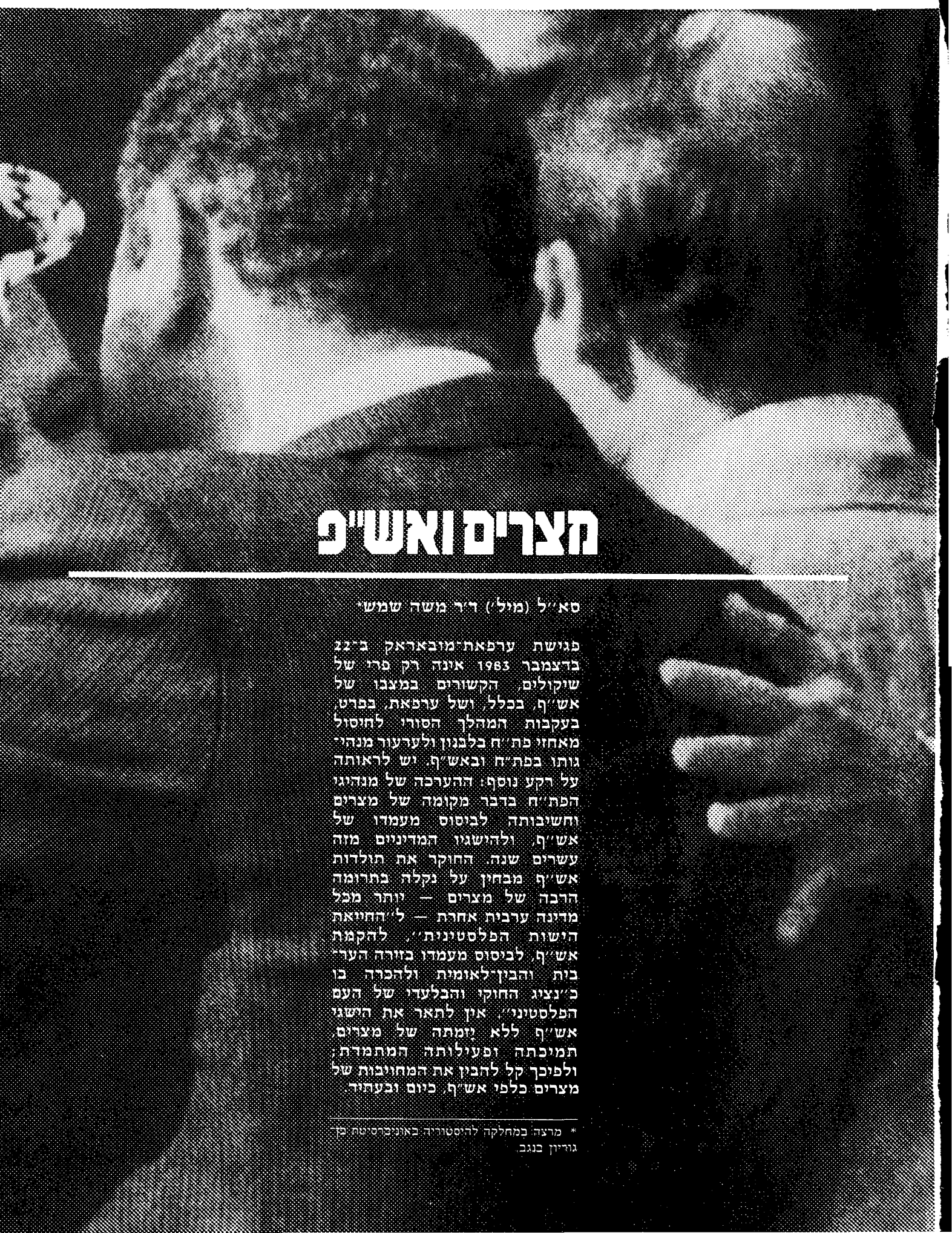

מצרים ואש"ף

סא"ל (מיל') ד"ר משה שמש

פגישת ערפאת-מובאראק ב־22 בדצמבר 1983 אינה רק פרו של שיקולים, הקשורים במצבו של אש"ף, בכלל, ושל ערפאת, בפרט, בעקבות המהלך הסורי לחיסול מאחזי פת"ח בלבנון ולערעור מנהיגותו בפת"ח ובאש"ף. יש לראותה על רקע נוסף: ההערכה של מנהיגי הפת"ח בדבר מקומה של מצרים וחשיבותה לביסוס מעמדו של אש"ף, ולהישגיו המדיניים מזה עשרים שנה. החוקר את תולדות אש"ף מבחין על נקלה בתרומה הרבה של מצרים – יותר מכל מדינה ערבית אחרת – ל"החייאת הישות הפלסטינית", להקמת אש"ף, לביסוס מעמדו בזירה הערבית והבין-לאומית ולהכרה בו כ"נציג החוקי והבלעדי של העם הפלסטיני", און לתאר את הישגיו. אש"ף ללא נזמתה של מצרים, תמיכתה ופעילותה המתמדת, ולפיכך קל להבין את המחויבות של מצרים כלפי אש"ף, כיום ובעתיד.

* מרצה במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב

החרפה הסכסוך הערבי-ישראלי

הנשיא נאצר וישראל ערפאת. נאצר ראה בהקמת אש"ף מפנה יסורי בפעולה הערבית לשחרור פלסטין

בתקופה זו חלה החרפה משמעותית בסכסוך הערבי-ישראלי, או כפי שקראו לו מדינות ערב, "בעיית פלסטין". ההחרפה הייתה בעיקר תוצאה של ביצוע התכנית הישראלית להטיית מי הירדן ושל הכרזת מנהיגיה, כי נחושה החלטתם להמשיך בביצועה. ב-1959 גיבשה הנהגת קע"מ (הקהילה הערבית המאוחדת — מצרים וסוריה לאחר איחודן ב-1958) הערכה, כי שנת 1963, כאשר ישראל תשלם את הטיית מי הירדן, תהיה מכרעת בסכסוך. החלה תחרות: כל מדינה ערבית ניסתה להוכיח כי היא קיצונית יותר במאבק בישראל. מהתחרות הזו על "העשייה" יצאה ה"ישות הפלסטינית" נשכרת. במושב מועצת הליגה הערבית, במרס 1959, יזמה מצרים דיון ב"החייאת ה"ישות הפלסטינית". מועצת הליגה החליטה על כינוס ערבי בדרג בכיר לדיון ב"ארגון" מחדש של העם הפלסטיני והבלטת "ישותו" כעם מאוחד, ולא כפליטים גרידא, אשר העולם ישמע את קולו בזירה הערבית והבין-לאומית, באמצעות נציגים שיבחרו ע"י העם הפלסטיני". מצרים הדגישה מלכתחילה הקמת מוסדות, או גופים "יצוריים", שידברו בשם הפלסטינים. מועצת הליגה הערבית דנה בהצעות מצרים למען קבלת החלטות אופרטיביות בדבר כינון מוסדות לייצוג הפלסטינים. מאמצי לא נשאו פרי בשל ההתנגדות הנחרצת של ירדן לכל החלטה בנושא זה. ירדן הצליחה למנוע קבלת החלטה פה אחד, אשר תחייב את כל המדינות בליגה, בהתאם לסעיף 7 של אמנת הליגה הערבית. עקב התנגדות ירדן לכל הצעת החלטה שעשויה להתפרש כהגשמת רעיון ה"ישות הפלסטינית", קיבלה מועצת הליגה "עקרונות כלליים" בלבד, אשר ידריכו את מדינות ערב בטפלין ב"בעיית פלסטין". אחד העקרונות קבע את "זכות העם הפלסטיני להחזיר את מולדתו, ולהגיע להגדרה עצמית".¹ בהגיבו ללחץ המצרי, טען מי שהיה ראש ממשלת ירדן, הזעא אל-מג'אלי, כי ירדן מייצגת בפועל את הפלסטינים ו"ממשלת ירדן הנה הנציג החוקי היחידי של הפלסטינים, הנמצאים בירדן ולהם הזכות להכריע בדרכים החוקיות בכל הקשור לזכויותיהם בפלסטין". המלך חוסיין הדגיש, כי "כוחות המשמר הלאומי (הירדני) מהווים צבא פלסטיני". שליטי ירדן טענו, כי "ירדן על שתי גדרותיה מהווה יחידה אחת".²

המועצה תבחר אכסקוטיווה, או לחילופין "ממשלה פלסטינית", אשר תייצג את הפלסטינים, ותדבר בשמם בזירה הערבית והבין-לאומית. רצועת-עזה הנה "חלק אינטגרלי מאדמת פלסטין", ואמורה להיות חלק מהמדינה הפלסטינית, כאשר תקום. מוסד משפטי מצרי קבע ב-1960, כי "מנגנוני הממשל ברצועה הם של מדינה בעלת ישות עצמאית, ואינם תלויים בישות המדינית של קע"מ". החוקה הזמנית, שהוענקה לרצועה במרס 1962, הוגדרה על ידי המשטר, כ"זמנית עד שתתפרסם חוקה קבועה למדינת פלסטין". "המועצה המחוקקת", שקמה ברצועה, לפי חוקה זו, הוגדרה כ"מייצגת את העם הפלסטיני".⁴ בהתאם לתפיסה זו ערער נאצר על הזכות של המשטר הירדני לייצג את הפלסטינים, לרבות את אלה שבארצו. חוסיין הוצג, ובצדק, כמכשול בפני כינון "הישות הפלסטינית".

ב-26.6.63 מת אחמד חלמי, ראש "ממשלת כל-פלסטין", שהוקמה בספטמבר 1948. את מותו ניצלה מצרים לחסל אחת ולתמיד מוסד אנכרוניסטי זה, ולקדם מעשית את עניין כינון המוסדות לייצוג הפלסטינים. מועצת הליגה הערבית החליטה במושב שב-1963, בהשפעת מצרים, למנות את אחמד שוקי ירי כ"נציג פלסטין" בליגה "עד שהעם הפלסטיני יהיה מסוגל לבחור נציגיו", ולהטיל עליו להרכיב ממשלת פלסטינית, אשר תשתתף במושב עצרת האו"ם ולעמוד בראשה. ירדן הסתייגה מהחלטה זו.

התכנית המצרית (מרס 1959) ל"החייאת ה"ישות הפלסטינית", הייתה תפנית בדרך המצרית לפתור את "בעיית פלסטין". היא הייתה מוצא אחד מהדילמה שבפניה עמד נאצר: בין אמנתו כי הוא חייב לפרוע את שטר מחויבותו לעולם הערבי וכי האיחוד המצרי-סורי הוא "הדרך להשגת הזכויות של עם פלסטין", לבין אי היכולת להגשים הלכה-למעשה הבטחה זו, כאשר "בעיית פלסטין" מחריפה. האסטרטגיה של נאצר ב-1959 קבעה, כי "אסור להיכנס למלחמה, אם לא נגדיר את מקומה ואת מועדה, ואם אין אנו במצב של הכנות מלאות". מדיניות זו קיבלה חיזוק עם פירוק קע"מ. נאצר העריך, כי בכל מלחמה עם ישראל, עיקר המעמסה תיפול על הצבא המצרי. הוא האמין, כי ישראל, בסיוע מערבי, פעלה למען חיסול "בעיית פלסטין" במגמה להוכיח, כי יש לה סכסוך עם מדינות ערב, ולא עם הפלסטינים. נאצר הודה, כי "המטרה של הקמת ישות פלסטינית היא לסכל את מאמצי ישראל לחיסול הבעיית הפלסטינית ואבדן הזכויות של עם פלסטין". מצרים פעלה לכינון מוסדות לייצוג הפלסטינים, אשר יוכיחו שקיים גורם פוליטי עצמאי פלסטיני, המסמל את קיומה של "בעיית פלסטין", ומעניק לגיטימיות להמשך המאבק הערבי בישראל; כלומר, להפוך את הפלסטינים לצד בסכסוך הערבי-ישראלי.³

התכנית המצרית דיברה על הקמת "מועצה לאומית", אשר תיבחר בריכוזי הפלסטינים בקע"מ, בירדן ובלבנון.

הפסגה הערבית הראשונה נערכה בקהיר (13 — 17 בינואר 1964) בזמנתו של נאצר. היא החליטה, כי "אחמד שוקיירי, נציג פלסטין בליגה הערבית, ימשיך במגעיו עם המדינות החברות (בליגה) ועם העם הפלסטיני, במגמה להגיע להקמת היסודות הנכונים לארגון העם הפלסטיני וכדי לאפשר לו למלא את תפקידו בשחרור מולדתו ובהגדרתו העצמית".⁵ זו הייתה ההחלטה האופרטיבית הערבית הראשונה, שהתקבלה פה אחד בדרג הבכיר ביותר בסוגיית "הישות הפלסטינית". ההחלטה סללה את הדרך בפני שוקיירי להקים את "הארגון לשחרור פלסטין" (אש"פ), במאי 1964 — בתום הכינוס הראשון של "המועצה הלאומית הפלסטינית" (מל"פ) במזרח ירושלים. במאי 1965 נערך בקהיר הכינוס השני של המל"פ, ובמאי 1966 — בעזה הכינוס השלישי של המל"פ.

הפסגה הערבית השנייה, שנערכה בקהיר בספטמבר 1964, קידמה "בברכה את הקמת אש"פ כביסוס הישות הפלסטית" נית וכחלוץ המאבק הקולקטיבי לשחרור פלסטין"; כמו כן, "אשרה את החלטת אש"פ להקים את צבא השחרור הפלסטיני". ההחלטות אושרו בלחצה של מצרים ובהשפעתה.

נאצר, המנהיג הבלתי מעורער של העולם הערבי, המשיך לדבוק גם בתקופה זו בעקרון של אי הסתבכות במלחמה עם ישראל, כל עוד אינו בטוח בתוצאותיה ואינו קובע את מועדה. למרות זאת, כאשר הוביל את הערבים למלחמה (ביוני 67) ישראל היא שקבעה את המועד המדויק ואת צורתה. בפסגות הערביות — הראשונה והשנייה — הצליח נאצר להשיג שיתוף פעולה בין-ערבי סביב תכנית אסטרטגית לטווח ארוך להשמדת ישראל. דחיית שלב "השחרור" חייבה את מצרים ואת יתר מדינות ערב לטיפול מקיף בסור גיית ה"ישות הפלסטינית". בפסגה הראשונה הוחלט על תכנית ערבית להטיית יובלי הירדן ועל הקמת "מפקדה ערבית משותפת" (מפע"מ), אשר תדאג להגנת עבודות ההטייה ולהכנת צבאות ערב למלחמה עם ישראל. בפסגה השנייה אושרה התכנית הערבית להטייה, וניתן האות לביצועה. כן אושרה התכנית להגנה עליה.

הקמת אש"פ הייתה התגשמות זמנתה של מצרים לכינון "הישות הפלסטינית". מצרים המשיכה בעקביות — עד מלחמת ששת הימים — לתמוך באש"פ, כמייצג הפלסטינים, ובשוקיירי, כעומד בראשו.

סוף הדרך? ערפאת בטרפול

עבור מצרים הפך אש"פ ההישג היחיד של מוסד הפסגה הערבית. התכנית הערבית להטיית יובלי הירדן נכשלה כמה חודשים לאחר שהחלה לבצעה, במרס 1965, בעקבות פעולות צה"ל לשיתוק ההטייה.

המפע"מ נכשלה במילוי משימותיה — בהגנה על עבודות ההטייה ובהכנת צבאות ערב למלחמה בישראל — כתוצאה מהעדר אומן בין מדינות ערב. שנתיים לאחר הפסגה הערבית הראשונה, נוכח נאצר כי "הריאקציה [הערבית] השתתפה בפסגה רק כדי לרמות אותו", ולחזור תחת מעמדו. ביולי 1966 הכריז נאצר על סיום אווירת הסולידריות של הפסגה הערבית. כך נכשל נאצר בהגשמת "אחדות המעשה" בין מדינות ערב, במאבקן נגד ישראל. הוא שב לדרכו המהפכנית בססמות — "אחדות המאבק הערבי להפלת המשטרים הריאקציוניים" ו"מפגש הכוחות המהפכניים הערביים... למען שחרור פלסטין".

נאצר הצביע על הקמת אש"פ כעל "המפנה היסודי בפעולה הערבית לשחרור פלסטין", כ"ההישג החיובי והבולט שהושג ע"י ועידות הפסגה", וכביטוי "לכשלוש הציונות לחסל את בעיית פלסטין".⁶ מצרים העניקה לשוקיירי את מלוא התמיכה, תוך ניהול מדיניות וטקטיקה גמישות, כדי למנוע בכל מחיר קיפאון בסוגיית ה"ישות הפלסטינית". לשם כך הרגיעה — יחד עם שוקיירי — את חוסיין לגבי מגמותיה של "ישות" זו כלפי ממלכתו, תוך הבטחת "תמיכה בישות

הירדנית". אמצעי התקשורת המצריים יצאו במסע הסברה ללא תקדים לטובת שוקיירי. רצועת עזה שימשה עבור שוקיירי "הטריטוריה הפלסטינית", אך תחת ריבונות מצרית. המצרים אפשרו לו לנצל אזור זה ואת אוכלוסייתו כדי לנהל את הפעילות המדינית והארגונית של אש"פ. המושל הכללי של הרצועה (קצין מצרי) סייע לשוקיירי לבצע את החלטות אש"פ ומוסדותיו ע"י הוצאת צווים מיוחדים מטעמו. יתר-על-כן, ב-1 במרס 1965 פתח רדיו קהיר את פינת "קול פלסטין", שנוהלה ע"י אש"פ, והפכה לתחנה הארץ שית של שוקיירי. עם זאת, נאצר ביקר את הדרך שבה ניהל שוקיירי את אש"פ כ"אחווה אישית" שלו.

ב-31.12.64 כלילה ביצע פת"ח את פעולת החבלה הראשונה שלו. בניגוד לאש"פ, הצביע פת"ח על דרך פעולה מיליטנטית פלסטינית. פת"ח קרא תיגר על האסטרטגיה הערבית (מצרית) בסור גיית הסכסוך עם ישראל ועל דרכו של אש"פ בהנהגת שוקיירי. האהדה לפת"ח בקרב הפלסטינים תרמה לערעור על היותו של אש"פ נציג הפלסטינים ולבקיעים בתוך הארגון. מצרים, לעומת זאת, התייחסה לפעולות פת"ח כאיום על האסטרטגיה שלה בסכסוך וכפגיעה במעמדו של אש"פ. היא פעלה באמצעות מפע"מ למען הפסקת פעילותו של הארגון ממדינות ערב. המפע"מ (שהייתה בפיקוד קצין מצרי) הורתה למפקדי צבאות ירדן, סוריה ולבנון, בינואר 1965 למנוע את פעולות הפדאין מגבולן נגד ישראל. מצרים ניהלה, באמצעות העיתונות הפרו-מצרית בלבנון, מסע תעמולה נגד פת"ח, תוך האשמתו בקשרים עם "סוכני ברית סנטו וישראל". אולם, לקראת סוף התקופה, ניכר שינוי ביחס מצרים לפעולות הפדאין. בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים ותוצאותיה, נאצר הימר על סוס פלסטיני חדש במאבקו נגד ישראל — ארגוני הפדאין ופת"ח בראשם, ותמיכתו בשוקיירי פסקה. במצב זה ועל רקע התנגדות גוברת להנהגתו, התפטר שוקיירי מתפקידו כיו"ר אש"פ ו"נציג פלסטין" בליגה הערבית ב-24.12.67.

1970 — 1968

נאצר הצליח בפסגה הערבית בחרטום (29.8.67 — 1.9.67) להכתיב את האסטרטגיה החדשה שלו לפתרון הסכסוך, למרות הפגיעה ביוקרתו. אסטרטגיה זו קבעה שני שלבים: שלב א' — "חיסול עקבות התוקפנות" (או פתרון "בעיית פלסטין"), דהיינו "שחרור האדמות הערביות

למנהיגי פת"ח (אוגוסט 1970), כי "מדינת נגות בגדמ"ע ורצועת עזה טובה מלא כלום". יחד עם זאת, הוא שלל מדינה פלסטינית, או "שלטון פלסטיני", שיוקמו בהסכם בין תושבי השטחים לבין ישראל.⁸

נאצר הציע לפת"ח להקים תחנת שידור, כדי לתת תנופה לארגון. ואמנם תחנת שידור בשם "קול העצפה" החלה לשדר ברדיו קהיר ב־1.5.68. פת"ח היה אחראי לתוכן שידוריה. נאצר אף עודד את מנהיגי פת"ח להוציא ביטאון. כלי התקשורת המצריים הפכו שופר של פת"ח. לאחר פרסום שמו של ערפאת כדובר פת"ח (15.4.68), החלו לטפח את דמותו כמנהיג פת"ח, ומאוחר יותר — כיו"ר אש"ף. נאצר פעל אצל מדינות הגוש המזרחי ובעולם השלישי להכרה ב"זכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני" ובאש"ף. נאצר יזם את הקשר בין ערפאת לבין מנהיגי ברה"מ ביולי 1968, אשר סלל את הדרך לסיוע הצבאי לארגונים ולשינוי בעמדת ברה"מ כלפי ארגוני המחבלים.

נאצר הפעיל את מלוא השפעתו להפסקת הטבח במחבלים בירדן בספטמבר 1970, הגם שלא יכול היה למונעו. בהשפעתו, הגיעו ירדן ואש"ף להסכם קהיר (27.9.70). את העובדה שהוא נפטר למחרת ההסכם (שהיה מעשהו המדיני האחרון) ניצלה ההסברה המצרית כהוכחה, ש"הוא נפל חלל כדי שהישות הפלסטינית והמאבק הפלסטיני ישארו".

1971 — 1977

סאדאת, יותר מנאצר, הגדיר קונקרטי את משמעות "הישות הפלסטינית", את מרכיביה, את הטריטוריה שעליה תוקם ואת יעדיה. לסאדאת לא הייתה המחויבות המוסרית כלפי חוסיין שהייתה לנאצר. סאדאת המשיך לראות בפת"ח כמנהיג אש"ף וקיים קשר מתמיד עם מנהיגיו. תגובת סאדאת לחיסול מאחזי המחבלים בירדן ביולי 71 הייתה התקפה אישית על חוסיין. שנת 1971, שעליה הכריז כ"שנת ההכרעה" בכיוון המלחמה או השלום, הסתיימה ללא הכרעה; ויוקרתו נפגעה. הוא ראה בתמיכתו ב"התנגדות הפלסטינית" דרך להוכחת נחישותו להמשיך במאבק נגד ישראל. פרסום התכנית של המלך חוסיין (15.3.72) לכינון "הממלכה הערבית המאוחדת" שימש לסאדאת הזדמנות לביטוי עמדותיו המוצהרות בסוגיית "הישות הפלסטינית". הוא פירש את ביצוע התכנית כ"הרקת הבעיה הפלסטינית מתוכנה", כ"צמצום הסכסוך

אשר נכבשו ע"י ישראל במלחמה"; ושלב ב"לטווח ארוך: "שחרור פלסטין" (או פתרון "בעיית 48"). הסכמת נאצר להחלטת מועצת הבטחון 242 (22.11.67) ודבקותו בפעולה המדינית לפתרון הסכסוך, גרמו לפירוד בעולם הערבי. חוסיין הפך להיות בעל הברית "הנאמן של נאצר" כמעט עד יום מותו. הסכמת נאצר ליזמת רוג'רס (יולי 1970) העמיקה את הפירוד בעולם הערבי. כתוצאה מהדרדרות המצב הביטחוני בגבולות ישראל, קיבלה סוגיית "הישות הפלסטינית" מפנה חשוב. אש"ף שינה את הרכב מוסדותיו. ארגוני הפדאין (או, כפי שנקראו, "ההתנגדות הפלסטינית") הפכו בפברואר 1969 לגורם המנהיג את אש"ף ואת מוסדותיו. לאחר שביוני 1968 קיבלו נציגיהם את רוב המושבים במל"פ. מאז, פת"ח הוביל את אש"ף, וקבע את דרכו, תוך שיתוף פעולה עם מספר ארגונים שלקחו חלק בהנהגתו — הועד הפועל של אש"ף.

תמיכתו של נאצר בארגוני המחבלים התבטאה בהצהרתו, כי "העמדה של כל מדינה ערבית נקבעת מבחינה לאומית ומבחינת [עמדתה] במאבק [עם ישראל] על פי יחסיה עם ההתנגדות הפלסטינית". הוא העמיד לרשות הנהגת "ההתנגדות" את כל "משקלה המדיני הערבי והבין לאומי" של מצרים. נאצר לחץ על הנהגת פת"ח למען תשתלב באש"ף. עם זאת הדגישה מצרים, כי "ההתנגדות הפלסטינית אינה מסוגלת להגשים את מה שהגשימה ההתנגדות האלג'ירית". נאצר האמין, כי התפקיד של ארגוני המחבלים "להטריד את מנוחת האויב". הוא הדגיש, כי ל"פת"ח היכולת [מבין הארגונים הפלסטינים] ליטול את ההנהגה הרשמית של אש"ף. בפגישתו עם הנהגת פת"ח באפריל 68, החליט נאצר ליצור קשר ישיר עם הנהגת פת"ח. חסנין הייכל התמנה כאיש הקשר עם פת"ח לנושאים מדיניים וכראש המודיעין הצבאי לנושאים צבאיים. נאצר הבטיח למנהיגי פת"ח סיוע צבאי בנשק ובאיומים צבאיים.⁷ הוא ראה בפעילות המחבלים חלק אינטגרלי במאבקו הצבאי נגד ישראל, במיוחד בתקופת מלחמת ההתשה.

נאצר הצהיר, כי הבעייה של הפלסטינים היא "של עם שיש לו מולדת"; ובכך התייחס גם, בעקיפין, לזכות הפלסטינים להגדרה עצמית. כמו כן, הציג את הארגון נים הפלסטינים כ"תנועת שחרור לאומית". הוא ודוכרו, הייכל, התייחסו ליהודה, לשומרון וחבל עזה כ"שטחים פלסטינים כבושים". נאצר תמך בכינון מדינה פלסטינית בשטחים אלה. הוא אמר

הערבי-הישראלי לשאלה של גבולות בלבד" וכ"השטת הבסיס לכך שאש"ף מייצג את הפלסטינים". ב-6.4.72 הוא הודיע על ניתוק יחסי מצרים עם ירדן ועל הכרתו ב"התנגדות הפלסטינית" [דהיינו אש"ף] כ"מייצגת החוקית היחידה של העם הפלסטיני". הוא תמך ב"זכות העם הפלסטיני להגדרה עצמית" אשר תושג בשטחי יהו"ש וחבל עזה. כמרכיב חשוב בתפישתו של סאדאת יש לדאוג את הצעתו לכונן ממשלה פלסטינית גולה. סאדאת הגדיר מספר מטרות להקמתה: ביטוי ל"בעיה לאומית פלסטינית", הגשמת ה"יישות הפלסטינית", חיזוק הגורם הפלסטיני, כצד עיקרי בסכסוך ושלילת הלגיטימיות של ירדן לנהל מו"מ נפרד על עתיד יהו"ש. סאדאת הציג את הצעתו, "כתגובה להצהרת גולדה מאיר, שלפיה אין דבר שנקרא עם פלסטיני, או ישות פלסטינית".⁹ הוא התיר (ינואר 71) לחדש את שידורי הפת"ח מקהיר, לאחר שהופסקו לפי הוראת נאצר, כאשר התקיי פוהו בשל הסכמתו לזימת רוג'רס. סאדאת תבע מהארגונים תיאום ברמה האסטרטגית, ובעיקר מראשית 1973, כאשר החל בהכנות מבצעיות למלחמה.

בעקבות תוצאות מלחמת יום הכיפורים, הכתיב סאדאת לפסגה הערבית באל-ג'יר (26-28 בנובמבר 1973) את תפיסתו האסטרטגית לפתרון הסכסוך והשאלה הפלסטינית. כטקטיקה לפתרון הסכסוך בחרה הפסגה ב"פתרון בשלבים". היא החליטה, כי "מטרות השלב הנוכחי" של המאבק הערבי הן — "שחרור מלא של כל האדמות הערביות שנכבשו בתוקפנות יוני 1967... כולל ירושלים הערבית", וכן "דבקות בהחזרת הזכויות הלאומיות של העם הפלסטיני, בהתאם למה שיחליט אש"ף, בהיותו הנציג היחיד של העם הפלסטיני". ירדן הסתייגה מהסעיף הזה. הודעת הסיום של הפסגה קבעה, כי "על מנת להגשים שלום חייבת להיות נסיגה ישראלית מכל השטחים הכבושים ובראשם ירושלים, וכן החזרת הזכויות הלאומיות הקבועות של העם הפלסטיני".¹⁰

מצרים עמדה מאחורי הישגי אש"ף בשנת 1974 בזירה הערבית ובזירה הבין-לאומית, בין מומות מדיניות ובפעילותה הדיפלומטית. הדבקות בהשגת "הזכויות הלאומיות של הפלסטינים", הוצגה כמדד ללאומיות של משטר ערבי זה או אחר וכתנאי לגיטימיות הסכם כלשהו עם ישראל. נוכח עמדת ישראל, השוללת מו"מ עם אש"ף ורואה בירדן את "מולדת הפלסטינים", היה צורך להכריע במח-

לוקת בין ירדן לאש"ף בסוגיית ייצוג הפלסטינים בתהליך המדיני ובדיונים על עתיד יהו"ש. סאדאת טען, ש"אין מנוס מהקמת מולדת לפלסטינים"; המטרה היא "כינון מדינה פלסטינית בשטחי הגדמ"ע ורצועת עזה עם פרוודור יבשתי, המקשר ביניהם"; "המדינה הפלסטינית שתקום היא שתחליט על מהות יחסיה עם ירדן". הוא קבע ש"שלטון לאומי פלסטיני" חייב לקום "על כל סנטימטר מאדמת פלסטין שתשוחרר".... במאמציו לכנס את ועידת ז'נווה ולהצלחתה פעל סאדאת ליצור עמדה ערבית אחידה באשר לתנאי כינוסה ולסדר יומה. הדילמה שלו הייתה כיצד לפשר בין החלטות אלג'יר לעמדת ישראל בסוגיית ייצוג הפלסטינים בתהליך המדיני ובוועידת ז'נווה עצמה. סאדאת גרס ש"אין מנוס מייצוג הפלסטינים נים בוועידת ז'נווה".¹¹ לסילוק מכשול זה, הוא פעל בשני שלבים: כלפי אש"ף וכלפי ירדן. סאדאת לחץ על הנהגת פת"ח-אש"ף לאמץ פתרון בשלבים, ולקבל החלטה חיובית להשתתף בוועידת ז'נווה. יש להדגיש, שגם הנהגת פת"ח הייתה מודעת לצורך בקביעת ה"פתרון בשלבים". אך סאדאת הצליח רק חלקית. ה"פתרון בשלבים" (אשר אושר בכינוס השנים-עשר של המל"פ, יוני 1974) קבע, כי "אש"ף יאבק בכל האמצעים, ובראשם המאבק המזוין, כדי לשחרר את האדמה הפלסטינית ולכונן שלטון העם הלאומי העצמאי והלוחם על כל חלק מהאדמה הפלסטינית אשר ישוחרר". משמע, הכשר לפעילות מדינית בצד "המאבק המזוין" לכינון "שלטון לאומי פלסטיני" (או, כפי שהוחלף אחר-כך, במושג "מדינה פלסטינית"). זאת בשלב ראשון, ובמקביל אושרה המטרה הסופית — "כינון מדינה פלסטינית דמוקרטית... על כל אדמתו הלאומית [של העם הפלסטיני]". המל"פ לא קיבלה החלטה חיובית בדבר השתתפות בוועידת ז'נווה.¹²

בשלב שני החל סאדאת לתאם בין ירדן לאש"ף תוך דילוג על החלטות אלג'יר בסוגיית הייצוג הפלסטיני. סאדאת ניסה לתאם עם ירדן את האופי של הייצוג הפלסטיני בוועידת ז'נווה. בהודעה משותפת בתום דיוניו עם המלך חוסיין באלכסנדריה (6-7 ביולי 1974) נקבע, בין היתר, כי שני הצדדים הסכימו ש"אש"ף הוא הנציג החוקי של הפלסטינים המתגוררים בממלכה הירדנית ההאשמית". סאדאת חרג מההחלטות של פסגת אלג'יר. שניהם הסכימו, כי אש"ף ישתתף בוועידת ז'נווה ב"שלב המתאים", כלומר לא בהתחלת הדיונים.¹³ סאדאת נאלץ

לסגת מההודעה נוכח ההתנגדות החריפה להודעת אלכסנדריה בעולם הערבי, לרבות סוריה, אלג'יריה, עיראק, לוב וכמובן אש"ף. בהודעה משותפת שפורסמה בתום מפגש משולש מצרים — סוריה — אש"ף בקהיר (20.9.74) נקבע, בין היתר, "הדגשת כינון השלטון הלאומי הפלסטיני העצמאי על השטח הפלסטיני אשר ישוחרר [בדרך] מדינית או צבאית" וכן "להמשיך בהושטת הסיוע לאש"ף בהיותו הנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני".¹⁴ בכך אימצו את החלטות הכינוס ה-12 של המל"פ.

במרכז דיוני הפסגה הערבית ברבאת (26-28 באוקטובר 74) עמדה המחלוקת בין ירדן ואש"ף סביב הייצוג הפלסטיני. סאדאת הצהיר שזו תהיה "פסגת פלסטיין". נסיגות התיווך של סאדאת ומנהיגים ערביים אחרים במהלך הפסגה לא נשאו פרי. נוצר קונצנזוס כלל-ערבי לתמיכה בעמדת אש"ף, וחוסין קיים את הבטחתו להצטרף לכל קונצנזוס ערבי בנושא: ההחלטות בנושא הפלסטיני התקבלו פה אחד. הפסגה החליטה, בין היתר: "לאשר את זכות העם הפלסטיני להקים שלטון לאומי עצמאי, בהנהגת אש"ף, בהיותו הנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני בכל אדמה פלסטינית שתשוחרר".¹⁵

סאדאת התמיד בשנים 1975 — 1977 במאמציו לכנס את ועידת ז'נווה. סוגיית הייצוג הפלסטיני בוועידה המשיכה להיות המכשול. הוא היה כבול בהחלטות רבאת, בנוסף לעמדת ישראל. סאדאת המשיך לקרוא לפתרון לא צבאי של הסכסוך אשר משמעותו, לדידו, חזרת ישראל לגבולות 1967 וכינון "הישות הפלסטינית". דהיינו כינון מדינה פלסטינית ביהו"ש (כולל ירושלים המזרחית) ובחבל עזה ופרוודור יבשתי לקישור ביניהם. כמו כן פעל לפתור את בעיית הייצוג הפלסטיני בוועידת ז'נווה, בטענו, כי "ברגע שהפלסטינים יסכימו ללכת לוועידת ז'נווה, הבעיה [הפלסטינית] הופכת למדינית ולא בעיה אנושית [של פליטים], כפי שהייתה קודם". הוא הכריז, כי "אש"ף חייב להשתתף בוועידה במעמד שווה ליתר המשתתפים". במאמציו אלו הוא פעל בלא הצלחה — לפחות במישור הרשמי — ליצירת דו-שיח בין ארה"ב לאש"ף. במצב של קיפאון בתהליך המדיני, הוא פנה להסדר נוסף עם ישראל — בחזית המצרית — הסכם הכינים מה-1.9.75, שבמהותו היה הסדר צבאי. בניגוד לעמדת מצרים, אשר תיארה את ההסכם כצבאי, טענה סוריה, שההסכם

"מהווה פתרון נפרד בכך שאינו מתייחס לאדמות הערביות הכבושות האחרות ולזכויות העם הפלסטיני". על רקע המחלוקת בין מצרים לסוריה סביב הסכם הביניים ועל מנת להצביע על המשך דבקותו בפתרון הכולל הבטיח סאדאת באוקטובר 1975, כי שנת 1976 תהיה "שנת פלסטין". כוונתו הייתה להביא את הפלסטינים לועידת ז'נווה. אך הועידה לא התכנסה; ובמצב של קיפאון ממושך בתהליך המדיני, העדיף סאדאת לפנות להסכם נפרד עם ישראל, בניגוד להבטחותיו.

מנובמבר 1977

הקווים המנחים העיקריים של האסטרטגיה המצרית בסוגייה הפלסטינית – אשר קבע סאדאת לאחר מלחמת יום הכיפורים – לא השתנו גם אחרי זמנתו מנובמבר 1977 וביקורו בירושלים. אך הדרכים להשגת יעדיו בסוגייה חייבות היו להשתנות בעקבות חתימתו על הסכם השלום עם ישראל. עוד בנאומו בכנסת (20.11.77) שרטט סאדאת את הקווים המנחים אותו לפתרון כולל של הסכסוך, לרבות הבעייה הפלסטינית: "נסיגה [ישראלית] מלאה מהאדמות הערביות שנכבשו ב-1967", "הגשמת הזכויות היסודיות של העם הפלסטיני וזכותו להגדרה עצמית, כולל זכותו להקמת מדינתו", "זכות כל מדינות האזור לחיות בשלום בתוך גבולותיהן הבטחוניים" ו"סיום מצב המלחמה הקיים באזור". בסוגייה הפלסטינית חזר והדגיש, כי "ההתייחסות הישירה לבעייה הפלסטינית, והשפה היחידה לטיפול בה, לקראת שלום צודק ובר-קיימא, היא הקמת מדינתם". סאדאת נאלץ להתפשר על המהלכים הטקטיים להשגת יעדיו, והפשרה הובנה בעולם הערבי כשינוי ביעד האסטרטגי של מצרים, כזניחת הבעייה וכ"מכירתה" – תמורת נסיגה ישראלית מסיני ושלום נפרד עם ישראל. בתגובה, ניסה סאדאת להוכיח, כי השגת "שלטון עצמי" או "אוטונומיה מלאה" ביהודה ושומרון חבל עזה הנה אסטרטגיה ולא טקטיקה, ומהווה שלב בפתרון הבעייה הפלסטינית, שהיא "לבן של הסכסוך במזה"ת".

מצרים ניסתה להגשים את עקרונות תפיסתה לגבי פתרון הבעייה הפלסטינית ("כינון מדינה פלסטינית בגדמ"ע ורצועת-עזה עם פרודור יבשתי המקשר ביניהם") ע"י פירוש רחב ביותר למשמעות "הרשות השלטונית של הממשל העצמי בגדמ"ע ובעזה", כפי שקבעו הסכמי קאמפ-דיוויד לאוטונומיה באזור

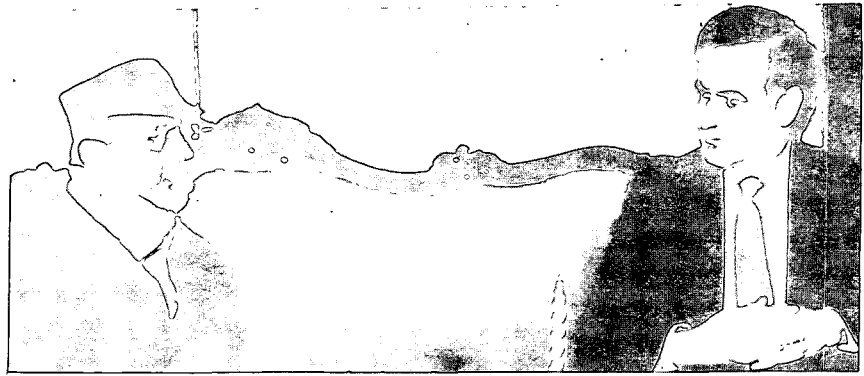
רים אלה. כבר בתום פגישת בגין-סאדאת (26.11.77) באיסמאעיליה אמר סאדאת, כי "העמדה המצרית היא שבגדמ"ע וברצועת-עזה צריכה לקום מדינה פלסטינית". בדצמבר 1978 הצהיר בוטרוס ע'אלי (השר ללא תיק לענייני חוץ), כי "מצרים בדעה שהאוטונומיה תוביל למדינה [פלסטינית]". ההצעות המצריות למבנה ה"ממשל העצמי", שהוגשו במסגרת המו"מ על האוטונומיה, כללו את המרכיבים של מדינה-בדרך, לרבות אסיפה מחוקקת, אסיפה פרלמנטרית, מועצה מבצעת ורשות שיפוטית. מצרים טענה, כי "לרשות הממשל העצמי" "אוטונומיה מלאה" ו"האוטונומיה המלאה תחול על כל השטחים הפלסטיניים שנכבשו ביוני 1967... דהיינו הגדמ"ע כולל ירושלים [המזרחית] ורצועת-עזה". מצרים הדגישה, כי האוטונומיה "תחול על התושבים ועל השטח", בניגוד לעמדה הישראלית, שלפיה האוטונומיה תחול רק על התושבים. סאדאת טען כי הנוסחה שסוכמה בקאמפ-דיוויד על הבעייה הפלסטינית "אינה מהווה הסדר סופי (של הבעייה)... אלא הסדר לתקופת מעבר מוגבלת". מטרת כינון "רשות השלטון העצמי" – "ליצור תנאים מתאימים להשתתפות של העם הפלסטיני במו"מ, שיוכל לפתרון הבעייה הפלסטינית על כל היבטיה ולהגשמת הזכויות החוקיות של העם הפלסטיני, כולל זכותו להגדרה עצמית". "המעמד הסופי של הגדמ"ע ושל רצועת-עזה... נדחה לשלב הבא של המו"מ, שבו יוכלו הפלסטינים להשתתף". סאדאת פירש את המושג "זכויות לגיטימיות" בצורה הרחבה ביותר בכותבו לראש הממשלה בגין (אוגוסט 1980), "מהן הזכויות האלו אם אינן כוללות את הזכות הבסיסית להגדרה עצמית?" הגדרה עצמית אליבא דסאדאת הנה כינון מדינה פלסטינית.¹⁶

עתידה של ירושלים הנו חלק אינטגרלי מתפיסתו את פתרון הבעייה הפלסטינית. במכתב-לוואי להסכמי קאמפ-דיוויד ששיגר סאדאת לנשיא קארטר (17.9.78) הוא הגדיר את עמדת מצרים בעניין ירושלים: "ירושלים הערבית הנה חלק אינטגרלי מן הגדמ"ע"; "ירושלים הערבית צריכה להיות בריבונות ערבית"; "התושבים הפלסטינים של ירושלים הערבית, בהיותם חלק מן העם הפלסטיני בגדמ"ע, זכאים לממש את זכויותיהם הלאומיות החוקיות"; "כל הצעדים שנקטה ישראל כדי לשנות את המעמד של העיר, לרבות סיפוח מזרח ירושלים, בטלים ומבוטלים".¹⁷ עמדה עקרונית זו חזרה ונשנתה

במהלך השיחות על האוטונומיה בין מצרים לישראל. מצרים אף דרשה להעניק לתושבי מזרח ירושלים את הזכות להשתתף בבחירות ל"רשות הממשל העצמי".

הקלף היחיד, בשלב זה, שיש למצרים כדי להצביע על הקשר בין ביצוע הסכמי קאמפ-דיוויד לבין התקדמות בפתרון הבעייה הפלסטינית הוא הנורמליזציה ביחסיה עם ישראל. מצרים קשרה את נירמול היחסים עם ישראל בהתקדמות השיחות על האוטונומיה, לפי תפיסתה. מאוחר יותר, אף קשרה את הנירמול לדרישות אחרות, כמו נסיגת צה"ל מלבנון. כבר בדצמבר 1979 קבע בוטרוס ע'אלי, כי "מצרים היא שתחליט על היקף יחסיה עם ישראל. היא יכולה למשל להטיל פיקוח על יחסים אלה, ממש כפי שהחוק מגדיר את ההשקעות והפעילות הזרות במצרים ואת סוגיהן הוא הדין לגבי היקף היחסים שייקשרו בהדרגה בין מצרים ובין ישראל". באפריל 1980 טען ע'אלי, כי "רק טבעי הוא שהיחסים בין מצרים וישראל לא יגיעו לשלב נורמליזציה מלאה... עד שיתגשם הפתרון הכולל של המשבר במזה"ת". כמאל חסן עלי, מי שהיה שר ההגנה המצרי, הצהיר במאי 1980, כי "פתרון הבעייה הפלסטינית באמצעות שיחות האוטונומיה יתן דחיפה לתהליך הנורמליזציה...". ע'אלי טבע את מטבע הלשון "שלום קר", כביטוי למצב הנורמליזציה "הקפוא" בין מצרים לישראל.¹⁸

צפוי היה כי מהלכו של סאדאת, אשר היה הפרה של החלטות ועידת רבאת (אוקטובר 1974), יגרום לקרע חמור בין מצרים לבין אש"ף ומרכיבי העולם הערבי. הסכם השלום כונה "בגידה". בתגובה, הטיל סאדאת ספק במנהיגותו של ערפאת ובהיותו של אש"ף נציג הפלסטינים. מצרים סגרה את תחנת "קול פלסטין" ברדיו קהיר (18.11.77). נציגי אש"ף ופת"ח בקהיר גורשו ממצרים. סאדאת דיבר על "פלסטינים אמיתיים, החיים תחת הכיבוש" להבדיל מ"לוחמי הקאברט" החיים בבירות. בפנותו לתושבי יהודה ושומרון חבל עזה אמר, כי "פצצה פה או שם לא תשיג השחרור. ססמות לא יקימו שלטון או מדינה". במקביל, נמשכו המגעים ברמות שונות בין מצרים לבין הנהגת פת"ח, כך שהמגע בין שני הצדדים לא נפסק כליל. בפועל עמדתו של סאדאת באשר למעמדו של אש"ף לא השתנתה. במהלך ביקורו בארה"ב (אוגוסט 1981) קרא סאדאת לארה"ב להתחיל בדיאלוג עם אש"ף. בתקופת הנשיא מובאק חל

ערפאת ואסד — דו שיח ולא דו קרב

חי'לף), פלסטיני ללא זיהות, (בערבית) כוויית, עמ' 112-108.
 8. נאצר, רדיו קהיר, 1.2.69, 21.4.69, סמז"ת, 13.5.69; הייכל, סמז"ת, 24.8.70; אבריאד, שם, עמ' 135.
 9. סאדאת, רדיו קהיר, 20.3.72, 6.4.72, 17.4.72, 1.5.72, 17.8.72, 28.9.72, 27.5.73, אל-חואדית, 6.10.72; הייכל, סמז"ת 17.3.72.
 10. באל נהאר, 4.12.73, פורסמו ההחלטות הסודיות של פסגת אלג'יר; הודעת הסיכום של הפסגה, מחמוד ריאד, מזכ"ל הליגה הערבית, סמז"ת, 28.11.73.
 11. סאדאת, סמז"ת, 23.1.74, 19.3.74, 24.10.74, אל נהאר, 14.4.75, אוקטובר 30.10.80 (מצוטט על ידי אניס מנצור), אל אהראם, 2.6.74; אסמאעיל פהמי, שר החוץ, אל אהראם, 31.5.74, 11.6.74.
 12. את ההחלטות של הכינוס ה-12 של המל"פ, ראה בחוברת רשימות מטעם אש"ף, "המועצה הלאומית הפלסטינאית, המושב ה-12, התכנית המדינית השלבית וההודעה המדינית", 19.7.74.
 13. אל אהראם, 21.9.74.
 14. סמז"ת, 21.9.74.
 15. אל ספיר, 30.11.77, פרסם את ההחלטות הסודיות של פסגת רבאט.
 16. עלי העמדה המצרית בנושא האוטונומיה, כולל מדינה פלסטינית, ראה משה גמר (עורך), המר"מ על כינון האוטונומיה (אפריל 1979 — אוקטובר 1980), מסמכים עיקריים, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, מרס 1981; זמנת השלום — המר"מ המדיני (נובמבר 1977 — יולי 1978), מסמכים עיקריים, המרכז למידע, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, ספטמבר 1978; בוטרוס ע'אלי, סמז"ת, 28.12.78.
 17. מר"מ לשלום בין ישראל לבין מצרים (ספטמבר 1978 — מרס 1979), מסמכים עיקריים, המרכז למידע, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, דצמבר 1979.
 18. בוטרוס ע'אלי, אל אח'באר, 12.12.79, סמז"ת, 5.4.80; כמאל עלי, סמז"ת, 8.5.80.
 19. על יחסי מצרים-אש"ף, ראה: Middle-East Contemporary Survey, Shiloah Center, Vol II, 1977-78, pp. 257-258, 392; Vol IV, 1978-79, pp. 299, 419-420; Vol V, 1979-80, pp. 363; Vol V, 1980-81, pp. 159-160, 314, 441.

שינוי חיובי נוסף בעמדה הרשמית של מצרים כלפי אש"ף. המגע בין אישים מצריים לבין מנהיגי פת"ח תכפו, ובמלכם דיווחו המצרים על מגעיהם — עם הממשל האמריקני ועם מדינות אירופה המערבית — בנושא הפלסטיני.¹⁹

סיכום

אמנם פגישת ערפאת-מובארק הנה תגובה למהלך הסורי נגד ערפאת. אך יש לראותה על רקע ההערכה הבסיסית של ערפאת, פרי ניסיון של שנים, שרק מצרים מסוגלת להיות המשענת הערבית של אש"ף כאשר מדובר בפעילות מדינית לפתרון הבעייה הפלסטינית, גם לאחר שמצרים חתמה על הסכם שלום עם ישראל. ערפאת יצא מהנחה כי המפגש עם מובארק ומשמעו-יותיו המדיניות, יאיצו את חידוש הפעילות המדינית בסוגייה הפלסטינית, תוך דילוג על המשבר בלבנון ומבלי שיצטרך, בשלב זה, לשנות את עמדותיו הבסיסיות כלפי ישראל.

הערות

1. עדלי חשאר, "עם פלסטין בדרך לשיבה" (בערבית), קהיר, 1964, עמ' 104-106; אל אהראם, 6.4.59.
2. המלך חוסיין, רדיו עמאן, 16.3.60; מג'אלי, רדיו עמאן, 23.8.59, 10.3.60, 12.1.61; וספי תל, רדיו עמאן, 2.7.62.
3. נאצר, אל אהראם, 26.4.60, 19.10.60; הייכל, אל אהראם, 18.5.62.
4. העיתון המצרי הרשמי, מספר 75, 29.3.62.
5. אחמד שוקיירי, מהפסגה עד התבוסה (בערבית), ביירות, 1971, עמ' 50.
6. נאצר, רדיו קהיר, 22.7.64, 15.6.66, 26.7.66, אל אהראם, 1.6.65; הייכל, אל אהראם, 15, 22, 29 ביולי 1966, 5, 18 באוגוסט 1966.
7. נאצר, רדיו קהיר, 10.4.68, אל-שבאב אל-ערבי, קהיר, 7.9.70; הייכל, הדרך לרמדאן (בערבית), בירות, 1975, עמ' 62-65, אל אהראם, 16.8.68, סוכנות הידיעות המזרח-תיכונית (סמז"ת), 9.5.59, 9.5.59, 24.12.70; אבריאד (דלאח